

Dr Przemysław Czarnek
Katedra Prawa Konstytucyjnego
Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
Jana Pawła II

AUTOREFERAT

1. Imię i Nazwisko: PRZEMYSŁAW CZARNEK

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

2 kwietnia 2001 r. – Dyplom, z wynikiem bardzo dobrym, potwierdzający uzyskanie tytułu **magistra prawa** na podstawie ukończenia studiów wyższych magisterskich na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie; kierunek: prawo (praca magisterska: *Konstytucyjne podstawy powszechnego uwłaszczenia w Polsce*; promotor: dr hab. prof. nadzw. Dariusz Dudek)

23 czerwca 2006 r. – Dyplom potwierdzający uzyskanie stopnia naukowego **doktora nauk prawnych w zakresie prawa** nadany uchwałą Rady Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II z dnia 4 kwietnia 2006 r. na podstawie przedstawionej rozprawy doktorskiej: *Zasady państwa prawnego i sprawiedliwości społecznej w praktyce ustrojowej III Rzeczypospolitej Polskiej*; promotor: dr hab. prof. nadzw. Dariusz Dudek; recenzenci: prof. dr hab. Antoni Kość SVD i prof. dr hab. Mirosław Granat

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

1 października 2001 r. – **Doktorant stypendysta** w Katedrze Prawa Konstytucyjnego na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

1 października 2003 r. – Asystent w Katedrze Prawa Konstytucyjnego na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

1 października 2007 r. (aktualnie) – Adiunkt w Katedrze Prawa Konstytucyjnego na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

15 lutego 2007 r. – 30 września 2007 r. – Wykładowca w Akademii im. L. Koźmińskiego w Warszawie (umowa o dzieło)

15 lutego 2009 r. – 30 września 2010 r. – Wykładowca w Wyższej Szkole Handlowej w Radomiu (umowa o dzieło)

4. **Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r. Nr 65, poz. 595 ze zm.)**

a) tytuł osiągnięcia naukowego:

monografia pt. *Wolność gospodarcza – pierwszy filar społecznej gospodarki rynkowej*

b) autor, tytuł publikacji, nazwa wydawnictwa, miejsce i rok wydania:

Przemysław Czarnek, *Wolność gospodarcza – pierwszy filar społecznej gospodarki rynkowej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, ss. 303

c) **omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania**

I.

Podstawą ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej zgodnie z art. 20 zd. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. jest społeczna gospodarka rynkowa. Polski ustawodawca konstytucyjny nawiązał zatem *expresis verbis* do

ekonomicznej koncepcji *Soziale Marktwirtschaft* stworzonej i wcielonej w życie w powojennych Niemczech Zachodnich przez tamtejszych ordoliberalów.

W powołanym przepisie ustawy zasadniczej ustrojodawca doprecyzował, że owa podstawa ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej opiera się na następujących trzech filarach: wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych. Kolejność wyliczenia tych filarów nie wydaje się przypadkowa, a analiza pierwotnej koncepcji *Soziale Marktwirtschaft* wręcz nakazuje postawić tezę, iż kolejność ta z całą pewnością ma swoje znaczenie: najważniejszym filarem społecznej gospodarki rynkowej jest wolność gospodarcza. To zaś generuje następną tezę: dla rozwoju gospodarczego państwa, *ergo* dla tworzenia także nowych miejsc pracy, a przez to dla zapewnienia godnej egzystencji mieszkańców naszego kraju (dla urzeczywistnienia hasła czołowego niemieckiego ordoliberalo-praktyka L. Erharda: *Wohlstand für Alle* – dobrobyt dla wszystkich) najważniejsze jest, aby powstawały i rozwijały się nowe podmioty gospodarcze.

Właściwe cele opracowania „Wolność gospodarcza – pierwszy filar społecznej gospodarki rynkowej”, stanowiące jednocześnie argumentację przedstawionych powyżej tez, sprowadzają się do sformułowania następujących konstatacji, które jednocześnie udzielają odpowiedzi na pytanie: co to znaczy, że Polska jest państwem społecznej gospodarki rynkowej?

Po pierwsze, społeczna gospodarka rynkowa jest zasadą ustroju gospodarczego III Rzeczypospolitej Polskiej. Jednocześnie jest koncepcją ekonomiczną *stricte* wolnorynkową i z tego powodu jej najważniejsze dwa filary to wolność gospodarcza i własność prywatna. Trzeci filar – solidarność, dialog i współpraca partnerów społecznych – ma zdecydowanie drugorzędne znaczenie i nie może być traktowany na równi (komplementarnie) z pierwszymi dwoma.

Po drugie, wolność gospodarcza wynika z przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka i podlega takim samym ograniczeniom jak wolności i prawa określone w rozdziale II Konstytucji RP z 1997 r. Brak jest podstaw do formułowania tez o większym zakresie ograniczeń tej wolności, w stosunku do wolności i praw określonych w rozdziale II ustawy zasadniczej.

Po trzecie, przepis art. 22 Konstytucji RP jest regulacją wadliwą, prowadzącą do interpretacji deprecjonujących wartość wolności gospodarczej. Wolność ta podlega wszakże ograniczeniom określonym w art. 31 ust. 3, stąd dodatkowa norma konstytucyjna w tym zakresie jest zbędna.

Bazę źródłową dla podjętych badań stanowi ustawodawstwo konstytucyjne i zwykle III RP i PRL, a po części również II RP, prawodawstwo Unii Europejskiej, a także szeroko cytowane orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, jak również Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego.

II.

Pierwsza z powyższych konstatacji znajduje swe rozwinięcie w analizie przeprowadzonej w pierwszych dwóch rozdziałach opracowania. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym „Społeczna gospodarka rynkowa – rekonstrukcja koncepcji ekonomicznej”, podjęta została próba odtworzenia niemieckiej *Soziale Marktwirtschaft* w jej powrotnej wersji. W tym celu przeanalizowane zostały poglądy ordoliberalów, przedstawicieli neoliberalnej szkoły freiburskiej. Poglądy te zostały uwzględnione w programie gospodarczym głównej siły politycznej RFN w latach 1948-1966 – Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (CDU), a ich wykonawcą był L. Erhard – powojenny Minister Gospodarki i Kanclerz RFN. Dlatego właśnie znaczną część rozważań rozdziału pierwszego zajmuje prezentacja jego podejścia do społecznej gospodarki rynkowej. Ta część opracowania zwieńczona została analizą funkcji państwa – granic interwencjonizmu państwowego w warunkach społecznej gospodarki rynkowej. Przy opracowywaniu rozdziału pierwszego wykorzystano przede wszystkim ekonomiczną literaturę przedmiotu autorstwa w szczególności P. Pysza, E. Mączyńskiej, A. Rústowa, L. Balcerowicza i F. A. von Hayek’a. Rozważania podjęte w tym rozdziale doprowadziły do sformułowania przedstawionych poniżej wniosków cząstkowych.

Po pierwsze, społeczna gospodarka rynkowa to koncepcja ekonomiczna, gospodarcza, która wychodzi naprzeciw problemom społecznym przede wszystkim poprzez wspieranie rozwoju gospodarczego. Najlepszą polityką społeczną jest bowiem dobra polityka gospodarcza zapewniająca wzrost gospodarczy i możliwie pełne zatrudnienie. Gospodarka rynkowa ordoliberalów, twórców społecznej gospodarki

rynkowej, różni się jednak znacząco od „kapitalizmu manchesterskiego”. Państwo w ramach takiego ustroju społecznego nie jest już bowiem „stróżem nocnym”, ale ma bardzo ważne zadania. Wśród nich na pierwszy plan wychodzi kształtowanie konkurencyjnego ładu gospodarczego. Tylko bowiem w warunkach konkurencji przedsiębiorstwa działające na wolnym rynku, na którym funkcjonuje system cen konkurencji doskonałej, będą pożytkiem nie tylko dla ich właścicieli, ale także dla całego społeczeństwa. W tym tkwi istota „społeczności” gospodarki rynkowej. Jest ona wolna, bo jest oddana społeczeństwu i przez to funkcjonuje dla społeczeństwa.

Po drugie wolność do działalności gospodarczej, a nie tylko wolność od możliwie wszystkich jej barier, zakłada również odpowiedzialność za decyzje gospodarcze podejmowane w ramach przedsiębiorstwa. Wolność bez odpowiedzialności jest anarchią. „Wolność do” eksponuje wartości, którymi kieruje się wolna jednostka w swoim zachowaniu, takie jak miłość bliźniego, godność człowieka, poczucie obowiązku itp. Człowiek kierujący się takimi wartościami, pozytywnie nastawiony do społeczeństwa i życia w ogóle, zabiega o pozyskanie sympatii i przychylności innych członków społeczności ludzkiej, co ma niebagatelne znaczenia dla życia gospodarczego.

Po trzecie, dla powstania koncepcji społecznej gospodarki rynkowej kluczowe znaczenie miało odrzucenie przez jej twórców tezy o sprzeczności występującej między wolnością gospodarczą a równością i sprawiedliwością społeczną i z tego też wynikają kolejne płaszczyzny aktywności państwa w życiu gospodarczym. Zadania te nie sprowadzają się jedynie do obowiązku podejmowania działań zmierzających do zaprowadzenia i utrzymania konkurencyjnego ładu gospodarczego, który sam się nie stworzy, bowiem konkurencja nie jest naturalnym stanem człowieka, ale także do prowadzenia aktywnej polityki społecznej, w ramach której państwo będzie w stanie nieść pomoc tym, którzy tej pomocy z różnych powodów potrzebują. Nie oznacza to jednak, że państwo społecznej gospodarki rynkowej to państwo socjalne, opiekuńcze. Przeciwnie, społeczna gospodarka rynkowa to koncepcja gospodarcza, w ramach której wolność gospodarcza jest uzupełniana, a nie wyprzedzana przez pomoc społeczną. W przeciwnym razie demokracja wystawia i będzie wystawiać zbyt duże rachunki przyszłym pokoleniom, co prowadzi prostą drogą do kryzysów gospodarczych. Prawdą jest, że człowiek w różnych sytuacjach w sposób naturalny potrzebuje i oczekuje pomocy

od struktur zorganizowanych, w ramach których funkcjonuje. Państwo musi mieć zatem możliwość podejmowania interwencji w życiu społecznym i gospodarczym. Interwencje te muszą jednak odbywać się w granicach wyznaczonych przez zasadę pomocniczości. W przeciwnym razie będą przyczyną rozbudowywania ponad miarę sfery aktywności państwa, przyczyną ciągłego zwiększania zadań państwa i przeobrażania go w państwo opiekuńcze (*welfare state*).

III.

W rozdziale drugim podjęto natomiast rozważania na temat recepcji *Soziale Marktwirtschaft* do polskiego porządku prawnego. Zasadniczą jego część stanowi analiza filarów społecznej gospodarki rynkowej na gruncie Konstytucji RP z 1997 r. Ważnym elementem tego rozdziału jest również przytoczenie okoliczności konstytucjonalizacji społecznej gospodarki rynkowej – przywołanie dyskusji prowadzonych w Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego oraz w doktrynie prawa i po części również w doktrynie ekonomicznej. W tej części pracy wykorzystano już prawniczą literaturę przedmiotu autorstwa m.in. J. Ciapały, B. Banaszaka, A. Domańskiej, K. Klechy i A. Łabno. Rozważania podjęte w rozdziale drugim doprowadziły ostatecznie do sformułowania przedstawionych poniżej wniosków cząstkowych.

Po pierwsze, pomimo tego, że sama już kolejność filarów społecznej gospodarki rynkowej, wymienionych w art. 20 ustawy zasadniczej wskazywałaby na to, że ta konstytucyjna zasada jest kształtowana przede wszystkim przez wolność gospodarczą, z którą bezpośrednio powiązana jest własność prywatna, to jednak jak się szybko okazało jej interpretacje poszły w Polsce zdecydowanie w kierunku socjalnym. Na ten stan rzeczy złożyło się kilka czynników, wśród których najważniejszy to jednak wadliwa regulacja konstytucyjna wolności gospodarczej prowadząca do jej deprecjonowania. Niewątpliwie jednak pośród tych czynników znajduje się również fakt, że życie w warunkach wolności, w tym wolności gospodarczej, w których trzeba brać pełną odpowiedzialność za swe działania, zaniechania i ich efekty, jest rzeczą trudną, a bywa nawet bolesną, o czym przekonują się wszystkie społeczeństwa, które dopiero co wkraczają na ścieżkę wolności. Wszystko to doprowadziło do powszechnie przyjmowanej w doktrynie i orzecznictwie tezy o komplementarnym charakterze wszystkich trzech filarów konstytucyjnej SGR.

Tymczasem solidarność, dialog i współpraca partnerów społecznych, chociaż jest jednym z filarów społecznej gospodarki rynkowej, to jednak filarem trzeciorzędym. Nie jest to element najważniejszy, a jedynie element pomocniczy, nakazujący uwzględnienie w polityce gospodarczej państwa, na ile to możliwe, interesów wszystkich uczestników życia gospodarczego. Nie może on stanowić podstawy budowania państwa opiekuńczego (socjalnego), którego polityka stanowi obciążenie gospodarki rosnącym pakietem świadczeń socjalnych i odrzuca wszelkie ograniczenia zapewniające sprawność systemową w imię prymatu polityki socjalnej nad gospodarką. W państwie, którego fundamentem ustroju gospodarczego jest społeczna gospodarka rynkowa, polityka społeczna powinna zdystansować się wobec polityki socjalnej, gdyż podstawową cechą ustroju społecznej gospodarki rynkowej jest traktowanie elementu społecznego jako immanentnego elementu systemu gospodarki rynkowej, a nie jako redystrybucyjnej działalności państwa.

Po drugie, państwo opiekuńcze, socjalne, jest tylko z pozoru państwem solidarnym. Zadania państwa rozbudowane ponad miarę i co najważniejsze, ponad ekonomiczne możliwości tego państwa, związane w szczególności z szeroką sferą ochrony społecznej, powodują ciągle i coraz większe zadłużanie się państwa i efekt w postaci „wystawiania rachunków” przyszłym, wcale nieodległym pokoleniom – efekt kompletnego braku solidarności z przyszłymi pokoleniami.

Po trzecie, solidarność, dialog i współpraca partnerów społecznych nigdy w praktyce nie zostaną w pełni urzeczywistnione, jeśli miałyby bazować wyłącznie na rozwiązaniach ustanowionych w przepisach prawa. Do pełnego urzeczywistnienia tych idei potrzeba odpowiedniej humanistycznej edukacji człowieka – liberalizm ekonomiczny, bazujący na wolności gospodarczej, rozumiany jako nurt wolnorynkowy, jest możliwy do urzeczywistnienia tylko w warunkach światopoglądu podkreślającego nierozzerwalną więź pomiędzy wolnością i odpowiedzialnością, hołdującego rozumieniu wolności jako „wolności do”, a nie wyłącznie „wolności od”. Jak trafnie wskazuje A. Łabno, „trzeba dokonać przewartościowania współczesnej rzeczywistości, koncepcji państwa i władzy publicznej w ogóle. Postawić pytania o funkcje człowieka i w końcu o odpowiedzialność. I w ten sposób wrócić do korzeni myśli politycznej i społecznej i na

nowo je odczytać. To zatem powrót do dwóch filozofii, które kształtowały Europę: klasycznej Grecji i chrześcijaństwa”.

IV.

Druga i trzecia z przedstawionych wcześniej konstatacji - wolność gospodarcza wynika z przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka i podlega takim samym ograniczeniom jak wolności i prawa określone w rozdziale II Konstytucji RP z 1997 r., stąd przepis art. 22 Konstytucji RP jest regulacją wadliwą, prowadzącą do interpretacji deprecjonujących wartość wolności gospodarczej – znajdują zaś rozwinięcie w rozważaniach podejmowanych w trzech kolejnych rozdziałach książki. Do analizy przeprowadzonej w tych rozdziałach wykorzystano literaturę przedmiotu autorstwa ekspertów z dziedziny publicznego prawa gospodarczego i prawa konstytucyjnego, takich jak m.in. M. Zdyb, S. Biernat, A. Walaszek-Pyziół czy C. Kosikowski, D. i F. Rymarz, R. Biskup, L. Garlicki i J. Ciapała.

W rozdziale trzecim, zatytułowanym „Konstytucyjna wolność gospodarcza”, po krótkim przypomnieniu regulacji konstytucyjnej dotyczącej tej wolności, analizie poddana została jej istota. W drugiej części tego rozdziału wolność gospodarcza została zaprezentowana jako prawo podmiotowe, ale też w oparciu o orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego i tezy formułowane przez przeważającą część doktryny, jako zasada ustrojowa. Dokonana została również prezentacja zasadniczych poglądów polskiego sądu konstytucyjnego i doktryny na temat zakresu podmiotowego wolności gospodarczej. Rozdział został zwieńczony analizą wpływu prawa Unii Europejskiej na wolność gospodarczą w Polsce. Rozważania podjęte w tej części pracy doprowadziły do sformułowania przedstawionych poniżej wniosków cząstkowych.

Po pierwsze, uwarunkowania przywracania wolności gospodarczej nie sprzyjały właściwej interpretacji treści wolności gospodarczej. Poważnym mankamentem był przede wszystkim fakt, że wolność gospodarcza nie miała właściwego umocowania konstytucyjnego. Siła takiego umocowania polegałaby na zakorzenieniu również w wartościach – w „aksjologicznej perspektywie pozwalającej uniknąć «ustawowego bezprawia»” – które stanowią fundament ładu publicznego w państwie.

Po drugie, choć właściwe zakorzenienie wolności gospodarczej w konstytucji nastąpiło w końcu w 1997 r. – wolność ta została osadzona na wartościach wpływających z dyrektyw zasady społecznej gospodarki rynkowej, dobra wspólnego, godności osoby ludzkiej, równości wobec prawa – to jednak z przeprowadzonej analizy wynika, że nie uniknięto również błędów. Błędem, wyrazem swoistego „braku staranności ustrojodawcy w redagowaniu Konstytucji RP”, jest umieszczenie wolności gospodarczej pośród zasad ustroju państwa, przy jednoczesnej rezygnacji z jej unormowania w rozdziale drugim ustawy zasadniczej pośród wolności i praw człowieka. Fakt ten rzutuje na wadliwą interpretację wolności gospodarczej i sprzeczne ze sobą orzecznictwo – raz wolność gospodarcza traktowana jest jako prawo podmiotowe, wynikające z godności osoby ludzkiej, by następnie, a niekiedy równolegle, określać ją jako zasadę konstytucyjną, która nie może korzystać z takiej ochrony, jaka przewidziana jest dla wolności i praw unormowanych w rozdziale II. Wolność gospodarcza, pomimo że została ujęta w przepisach rozdziału I Konstytucji RP, to jednak podobnie jak dopełniająca ją wolność wyboru i wykonywania zawodu należy do katalogu wolności i praw ekonomicznych, które pozwalają jednostce na realizowanie swojej wolności w płaszczyźnie ekonomicznej. Jej istotą jest możliwość podejmowania przez każdego działalności gospodarczej, w granicach zakreślonych przez ustawodawcę, w celu przysporzenia sobie korzyści majątkowych.

Po trzecie z kolei, właśnie z powyżej wskazanych powodów wolność gospodarcza winna być traktowana jako prawo naturalne, niezbywalne i przysługujące każdej osobie. Prawo pozytywne nie kreuje tej wolności, a tylko uznaje (potwierdza) ją, ustanawia jej gwarancje prawne oraz określa jej granice z wyłączeniem wolności gospodarczej w określonych dziedzinach i wobec określonych podmiotów. Wolność ta jest prawem podmiotowym o charakterze obronnym - tzw. negatywnym publicznym prawem podmiotowym. Chroni swobodę podjęcia i wykonywania działalności gospodarczej osób fizycznych i osób prawnych prawa prywatnego.

Po czwarte, wolność gospodarcza nie obejmuje podmiotów publicznych. Działalność gospodarcza tych podmiotów uwarunkowana jest bowiem zakresem zadań wyznaczonych tym podmiotom, wykonywanych na podstawie i w granicach prawa. Podmioty publiczne mogą podejmować i prowadzić działalność gospodarczą tylko

wówczas, gdy stanowi tak wyraźny przepis prawa i tylko w zakresie w jakim jest to uzasadnione ważnym interesem publicznym, np. koniecznością realizacji zadań publicznych, które zostały im powierzone”. Podstawą dla przyjęcia wolnościowego charakteru prowadzonej działalności gospodarczej jest prywatna własność środków produkcji. Z tego powodu podmioty prowadzące działalność gospodarczą w oparciu o mienie publiczne nie działają na podstawie wolności gospodarczej, a ich działalność gospodarcza musi mieć charakter wyjątku.

Po piąte natomiast, z chwilą wejścia Polski do Unii Europejskiej polskie ustawodawstwo gospodarcze zostało podporządkowane prawodawstwu unijnemu, które ma pierwszeństwo przed prawem krajowym. Uzasadniony jest zatem pogląd, że zmniejszeniu uległ także zakres ochrony wolności gospodarczej rozciąganej przez m.in. Trybunał Konstytucyjny i polskie sądownictwo administracyjne. Z drugiej strony wolność gospodarcza chroniona jest teraz także w prawodawstwie wspólnotowym i orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Wolność gospodarcza została uznana za prawo unijne i prawo krajowe. O ile jednak w prawie krajowym wolność ta występuje zazwyczaj jako prawo o charakterze negatywnym, o tyle w prawie wspólnotowym ustanawia się pozytywną treść tej wolności, wskazując jednocześnie obowiązek znoszenia ograniczeń w jej wykorzystywaniu na obszarze Unii.

V.

W rozdziale czwartym książki – „Konstytucyjne gwarancje wolności gospodarczej” – przedstawiono z kolei podstawowe rozwiązania ustrojowe, które stanowią materialne gwarancje wolności gospodarczej. W szczególności analizie poddano dobro wspólne i zasadę ochrony godności człowieka, zasadę państwa prawa oraz zasadę równości wobec prawa. Rozdział ten został zwieńczony rozważaniami na temat zasadniczej gwarancji wolności gospodarczej jaką jest ochrona konkurencji – immanentny element wolnego rynku. Przeprowadzona analiza doprowadziła do sformułowania przedstawionych poniżej wniosków cząstkowych.

Po pierwsze, wśród materialnych gwarancji wolności gospodarczej na plan pierwszy wybija się godność osoby ludzkiej i dobro wspólne. Działać na rzecz dobra wspólnego, tzn. także chronić (gwarantować) wolność działalności gospodarczej, bo ta z

kolei pozwala na wytworzenie środków materialnych niezbędnych do godnego życia i edukacji na wysokim poziomie, czyli warunków niezbędnych do rozwoju osobowego każdego człowieka. Z kolei godność człowieka powinna być uzasadnieniem dla sfery aktywności ludzkiej, którą nazywa się „przedsiębiorczością” również w obliczu faktu, że ochrona przedsiębiorczości jest niezbędna z punktu widzenia fundamentalnych decyzji o rozwoju osobowości i samorealizacji, utrzymania jednostki i rodziny. Wolność gospodarcza jest (obok m.in. prawa własności) jednym z zasadniczych warunków umożliwiających człowiekowi realizację samego siebie jako osoby, a przesądza o tym właśnie godność osoby ludzkiej, z której wprost można wyprowadzić twierdzenie, że obdarzony wolną wolą człowiek ma prawo swobodnie realizować siebie również w wymiarze ekonomicznym.

Po drugie, gwarantem wszystkich wolności i praw człowieka, w tym również wolności gospodarczej, jest klauzula generalna państwa prawa, której zasadniczym postulatem materialnym jest obowiązek chronienia przez państwo w stanowionym przez nie prawie podstawowych wolności i praw, dla których źródłem jest godność osoby ludzkiej. Spośród elementów składowych koncepcji państwa prawa, na plan pierwszy w tym aspekcie wysuwa się zasada proporcjonalności, wyrażona w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Drugim z elementów składowych bezpośrednio oddziałujących ochronnie na wolność gospodarczą jest zasada ochrony zaufania obywatela do państwa i stanowionego w nim prawa. Podmioty wolności gospodarczej będą skłonne do podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej, a przez to będą przyczyniać się do koniecznego rozwoju gospodarczego państwa tylko wówczas, gdy ich relację do państwa i stanowionego w nim prawa będzie cechowało zaufanie. Tylko w takiej sytuacji przedsiębiorcy będą podejmowali ryzyko niezbędne dla prowadzenia, a przede wszystkim dla rozwijania działalności gospodarczej. Bezpośrednio z tym elementem powiązana jest pewność prawa i bezpieczeństwo prawne. Pewność prawa wyraża się zarówno w stanowieniu norm prawa gospodarczego, podatkowego, pracy i ubezpieczeń społecznych z zachowaniem obowiązku maksymalnej jasności, określoności przepisów prawa, jak i w unikaniu ich częstych, a nade wszystko niespodziewanych, nagłych zmian. Pewność ta przejawia się jednak w równej mierze w jednolitości orzecznictwa, możliwej w praktyce do osiągnięcia tylko w pewnym zakresie, ale też tylko w warunkach co do

zasady bezwzględności pierwszeństwa wykładni językowej przed pozostałymi dyrektywami wykładni prawa. W końcu pewność ta przejawia się w egzekwowalności przepisów prawa. Prawo mające odpowiadać minimalnym wymogom bezpieczeństwa prawnego musi jednak nadto zabezpieczać pewne minimalne dobra, konieczne do przeżycia i rozwoju człowieka. Musi zatem zawierać minimum treści prawnonaturalnych. Jeśli prawo pozytywne nie zabezpieczy tych podstawowych wartości prawnonaturalnych, to paradoksalnie samo może stać się źródłem zagrożenia dla bezpieczeństwa człowieka, mimo iż od strony formalnej choćby w najwyższym stopniu spełniało wymagania pewności prawa.

Po trzecie, nie mniej ważnym gwarantem wolności gospodarczej jest zasada równości wobec prawa, która jawi się jako fundamentalna gwarancja wolnej konkurencji i niezbędny wymóg, jaki stawiany jest treści norm prawnych w demokratycznym państwie prawnym.

Po czwarte, szczególnym gwarantem wolności gospodarczej, powiązany z równością jej podmiotów wobec prawa, jest wolna konkurencja. Choć nie jest ona wyrażona *expresis verbis* w przepisach ustawy zasadniczej (zapewne również dlatego, że może być uznawana za część składową, immanentną, wolności gospodarczej), to jednak z pewnością należy ją wyinterpretować z art. 76 konstytucji zakładając, że celem ochrony konkurencji jest maksymalizowanie dobrobytu konsumentów. Jej zasadniczą konstytucyjną podstawą jest jednak art. 20 konstytuujący społeczną gospodarkę rynkową jako podstawę ustroju gospodarczego, opartą na wolności gospodarczej. Istnieje bowiem ścisły związek między wolnością gospodarczą, własnością prywatną i konkurencją. Konkurencja stanowi konieczny element, kanon ustroju gospodarczego opartego na gospodarce rynkowej. Konkurencja to proces rywalizacji wielu podmiotów gospodarczych, współzawodniczących między sobą na określonym rynku w celu pozyskania względów nabywców – konsumentów przez zaoferowanie im jak najkorzystniejszych warunków transakcji. Konkurencja zawiera się także w pojęciu ochrony „wolności i praw innych osób”. Jedynie bowiem w warunkach wolnej konkurencji przedsiębiorcy mają gwarancję realizacji konstytucyjnej wolności gospodarczej. Wolność ta jest bowiem gwarantowana wszystkim członkom społeczeństwa, a nie tylko tym, którzy zdobywają na rynku pozycję dominującą,

nadużywają jej i przez to ograniczają, a wręcz całkowicie wykluczają wolność gospodarczą innych osób.

Po piąte, to właśnie konkurencja jest czynnikiem nadającym wolności gospodarczej wymiar społeczny. Dzięki niej bowiem efektywny i odnoszący sukcesy na rynku podmiot gospodarczy, choć przecież wcale nie zobowiązany do świadczeń na rzecz innych, przysparza jednak korzyści innym, uzyskując je ze swej władzy także dla siebie. Taki scenariusz jest możliwy, co warto raz jeszcze powtórzyć za ordoliberalami, tylko wówczas, gdy każdy przedsiębiorca będzie uzależniony od konsumentów, nabywców jego produktów, a to może nastąpić tylko w warunkach konkurencyjnego ładu gospodarczego. Tylko w takich warunkach więcej korzyści dla przedsiębiorcy, to także więcej korzyści dla konsumenta – przeciętnego obywatela. Tym samym konkurencja i jej ochrona jawi się jako istota społecznej gospodarki rynkowej.

VI.

Rozdział piąty książki poświęcony został kwestii ograniczania wolności gospodarczej. Zostały w nim przedstawione w szczególności poglądy Trybunału Konstytucyjnego i przedstawicieli doktryny prawa konstytucyjnego oraz publicznego prawa gospodarczego na temat materialnych i formalnych warunków ograniczania tej wolności. Analiza ta doprowadziła do wyartykułowania przedstawionych poniżej wniosków cząstkowych.

Po pierwsze, w ujęciu Konstytucji RP podstawową regulację ograniczania wolności i praw człowieka i obywatela zawiera przepis art. 31 ust. 3. Jednak w przypadku wolności gospodarczej ustawa zasadnicza zawiera dodatkowo *lex specialis* w postaci art. 22, zgodnie z którym ograniczanie wolności gospodarczej jest dopuszczalne „w drodze ustawy” oraz „ze względu na ważny interes publiczny”. Regulacja ta stała się podstawą do sformułowania tezy, wyrażanej przez dużą część przedstawicieli doktryny, jak i w orzecznictwie, o większym stopniu ograniczania wolności gospodarczej, w porównaniu z wolnościami i prawami zamieszczonymi w Rozdziale II Konstytucji RP. Analiza przeprowadzona w rozdziale piątym przeczy jednak tej tezie. Wolność gospodarcza podlega bowiem takim samym ograniczeniom jak inne wolności i prawa określone w ustawie zasadniczej. Zarówno „ważny interes publiczny” jak i

sformułowanie „w drodze ustawy” są tożsame z warunkami ograniczenia wolności i praw przewidzianymi w art. 31 ust. 3. Nie oznacza to w żadnym wypadku, że wolność gospodarcza podlega zawsze ograniczeniom takim samym, jak np. wolności i prawa osobiste. W konkretnych sytuacjach zapewne zdecydowanie częściej wartości takie jak bezpieczeństwo państwa i jego obywateli, czy chociażby zdrowie publiczne i moralność publiczna nie będą wymagały ograniczania wolności i ochrony tajemnicy komunikowania się, czy też wolności poruszania się, a jednocześnie mogą wymagać ograniczenia wolności gospodarczej. Nie jest to jednak wystarczający powód dla dodatkowego unormowania zakresu ograniczania tej wolności.

Po drugie, klauzula odsyłająca „ważnego interesu publicznego” z art. 22 może stanowić podstawę do niesłusznego ograniczania wolności gospodarczej. Należy bowiem zgodzić się z poglądem, że chociaż znaczną część spośród ustawowych ograniczeń wolności gospodarczej można bezspornie uzasadnić «ważnym interesem publicznym», to jednak w tej licznej grupie znajdują się także przepisy, których reglamentacyjna treść pozostawia wątpliwości, czy ograniczenie wolności gospodarczej w danym przypadku znajduje dostatecznie przekonujące uzasadnienie, a więc czy jest podyktowane «ważnym interesem publicznym».

Po trzecie, ważną przesłanką ograniczania wolności gospodarczej jest dobro wspólne, w którym zawiera się „ważny interes publiczny”, tożsamy z wartościami określonymi w art. 31 ust. 3, w szczególności tożsamy z bezpieczeństwem państwa i wszystkich osób znajdujących się na jego terytorium. Zasadny jest bowiem pogląd, zgodnie z którym bezpieczeństwo człowieka stanowi *conditio sine qua non* dobra wspólnego. Skoro dobro wspólne jest wartością zbiorową wynikającą z natury człowieka i obejmującą doskonałość wielości osób, to bezpieczeństwo człowieka stanowi element tak pojmowanego *bonum comunae*, a wręcz jego fundament, bez którego dobro wspólne nie mogłoby być urzeczywistniane.

Ostatecznie po czwarte, z perspektywy wolności gospodarczej, której istotą jest podejmowanie i prowadzenie działalności gospodarczej generującej zysk dla jej podmiotów, ważne są ograniczenia w postaci ciężarów i świadczeń publicznych nakładanych na przedsiębiorców. Jeżeli wolność gospodarcza ma stanowić filar społecznej gospodarki rynkowej, której celem jest rozwój gospodarczy zapewniający

ordoliberalny „dobrobyt dla wszystkich”, to opodatkowanie musi zachować swoje źródła, co oznacza, że podatnik musi być chroniony „przed obciążeniem ponad granice zakreślone ekonomiczną zdolnością wytwórczą” i co więcej, powinno pozwalać na ów rozwój gospodarczy. Daniny publiczne nie mogą się stać „instrumentem konfiskaty mienia”.

VII.

Rozważania podjęte w prezentowanej rozprawie, a w szczególności wskazane powyżej wnioski cząstkowe wypływające z analizy prowadzonej w poszczególnych rozdziałach, prowadzą do następujących konkluzji.

Po pierwsze, polski ustrój gospodarczy oparty na koncepcji społecznej gospodarki rynkowej jest ustrojem liberalnym, wolnorynkowym, możliwym do urzeczywistnienia wyłącznie w warunkach powszechnego korzystania przez obywateli i inne podmioty z wolności gospodarczej. Gospodarka rynkowa jest społeczna, bowiem jest urzeczywistniana przez społeczeństwo, jest zjawiskiem społecznym. Gospodarka jest wolna wówczas właśnie, gdy jest społeczna, czyli oddana społeczeństwu, niezależna (najdalej jak to tylko możliwe) od szczegółowych decyzji państwa. W kontekście powyższego błędem jest upatrywanie w przymiotniku „społeczna” argumentu dla wzmożonej aktywności państwa w życiu gospodarczym społeczeństwa, doszukiwania się w tym przymiotniku zadań charakterystycznych dla ustroju socjalistycznego, czy też dla państwa opiekuńczego. Co więcej, należy zgodzić się z poglądem, zgodnie z którym z przepisu art. 20 wynikają przede wszystkim ograniczenia w realizacji przez państwo funkcji społecznej (opiekuńczej).

Po drugie, nakaz wyważenia w obowiązującym prawie interesów pracowników i związków zawodowych, z jednej strony, oraz pracodawców i ich organizacji, z drugiej strony, stanowi jeden z konstytutywnych elementów społecznej gospodarki rynkowej, jeden z jej filarów. Tym niemniej filar ten wymieniany jest słusznie dopiero na trzecim miejscu, jako element pomocniczy, nakazujący uwzględnienie w polityce gospodarczej państwa, na ile to możliwe, interesów wszystkich uczestników życia gospodarczego, z tym jednak zastrzeżeniem, że najważniejszym uczestnikiem tego życia jest przedsiębiorca – podmiot korzystający z wolności gospodarczej, podejmujący i

prowadzący dzięki temu działalność gospodarczą w sposób, na ile to możliwe, najmniej skrepowany. Bez tego podmiotu nie będzie pracownika – nie będzie bowiem miejsc pracy. Nie będzie również dialogu i współpracy wszystkich uczestników życia gospodarczego (partnerów społecznych). Najważniejszym filarem, warunkiem *sine qua non* społecznej gospodarki rynkowej jest zatem wolność gospodarcza i brak jest uzasadnienia dla upatrywania w tej ekonomicznej, ordoliberalnej koncepcji argumentu dla zwiększonego (poszerzanego) ograniczania wolności gospodarczej. Dlatego też stanowisko Trybunału Konstytucyjnego i przeważającej części przedstawicieli doktryny prawa o komplementarnym charakterze wszystkich filarów SGR wymienionych w art. 20 Konstytucji RP należy zmodyfikować, w ramach postulatu *de lege lata*, w sposób następujący: to wolność gospodarcza, jako pierwszy i podstawowy filar SGR jest uzupełniana przez solidarność, dialog i współpracę partnerów społecznych – odwrotna interakcja nie zachodzi, bowiem wolność gospodarcza nie jest uzupełnieniem dialogu i współpracy partnerów społecznych, lecz warunkiem ich urzeczywistnienia.

W końcu po trzecie, właściwemu postrzeganiu wolności gospodarczej nie służy jej hasłowe umiejscowienie w rozdziale I Konstytucji RP i brak jednoznacznego zadeklarowania jej ochrony w rozdziale II – „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”; znaczenie wolności gospodarczej osłabia również treść art. 22 konstytucji, w której ustrojodawca nie deklaruje wprost jej ochrony (inaczej, aniżeli np. w stosunku do własności), a jedynie ustanawia granice jej ograniczania, w zasadzie tożsame z granicami przewidzianymi dla wszystkich innych wolności i praw, ustanowionymi w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

Na tle powyższych refleksji można sformułować następujący wniosek końcowy, zawierający postulat *de lege ferenda*: przy najbliższej korekcie przepisów Konstytucji RP z 1997 r. zasadnym byłoby rozważenie zmiany jej przepisów, leżących u podstaw ustroju gospodarczego państwa, tak by w rozdziale I konstytuującym naczelne zasady ustrojowe pozostawiony był wyłącznie przepis określający społeczną gospodarkę rynkową jako podstawę ustroju gospodarczego, zaś w rozdziale II, pośród wolności i praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych, znalazłaby się także wolność gospodarcza. W związku ze zbyt daleko idącymi interpretacjami przymiotnika „społeczna”, na co wskazywano niejednokrotnie w niniejszym opracowaniu, zasadnym jest również

rozważenie rezygnacji, wzorem węgierskim, z opatrywania gospodarki rynkowej tym właśnie dopełnieniem, które w gruncie rzeczy powoduje, że pojęcie to staje się pleonazmem. W ramach postulatów *de lege lata* należy uwypuklić z kolei konieczność zwrócenia zdecydowanie większej uwagi na pewność prawa i bezpieczeństwo prawne tak w procesie tworzenia jak i stosowania prawa gospodarczego, podatkowego, pracy i ubezpieczeń społecznych.

VIII.

Wyniki zaprezentowanej powyżej rozprawy mogą zostać wykorzystane zarówno podczas ewentualnych prac w przyszłości nad nowelizacją obowiązującej ustawy zasadniczej, jak też obecnie mogą stanowić wskazówki w procesie stosowania prawa konstytucyjnego, gospodarczego, podatkowego, pracy i ubezpieczeń społecznych w kontekście interpretacji poszczególnych norm mających bezpośrednie oddziaływanie na podmioty wolności gospodarczej.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Całość mojego dotychczasowego dorobku naukowego obejmuje 62 publikacje, z czego 1 jest złożona do druku. Po uzyskaniu stopnia doktora nauk prawnych mój dorobek wzbogacił się o 54 publikacje już wydrukowane i 1 złożoną do druku. Publikacje mają różny charakter. Są wśród nich: monografia (zaprezentowana w pkt 4 autoreferatu), redakcje naukowe monografii, rozdziały i artykuły w monografiach, artykuły w czasopismach, glosa, hasła encyklopedyczne i leksykonowe, recenzja, opracowania biograficzne, tłumaczenia streszczeń artykułów naukowych, a także artykuły popularno-naukowe. Prace te publikowane były przez profesjonalne wydawnictwa takie jak m.in. Wydawnictwo KUL, Wydawnictwo C. H. Beck, Oficynę Wolters Kluwer, czy też Spółdzielczy Instytut Naukowy. Prace te były przedmiotem analizy w literaturze prawniczej, co wskazuje na ich znaczenie dla nauki prawa, w tym w szczególności nauki prawa konstytucyjnego. Na podstawie przeglądu tej literatury mogę określić liczbę

przypisów (cytowań) odnoszących się do moich publikacji (w tym współredagowanych przeze mnie monografii) na co najmniej 21.

Moje badania i osiągnięcia naukowe mieszczą się w zakresie szeroko pojmowanego prawa konstytucyjnego. W szczególności mogę wyróżnić następujące obszary problemowe:

1. Konstytucyjny ustrój społeczno-gospodarczy
2. Problematyka konstytucyjnych podstaw relacji państwo-kościół i inne związki wyznaniowe
3. Teoria prawa i filozofia prawa w aspekcie konstytucyjno-prawnym
4. Problematyka konstytucyjnego unormowania praw rodziny
5. Prawo wyborcze

5.1. *Konstytucyjny ustrój społeczno-gospodarczy*

Badania nad ustrojem społeczno gospodarczym zostały uwieńczone, poza zaprezentowaną w pkt 4 książką *Wolność gospodarcza – pierwszy filar społecznej gospodarki rynkowej*, następującymi 8 opracowaniami: *Spoleczna gospodarka rynkowa czyli alternatywa dla socjalizmu i liberalizmu*, w: "Cywilizacja" nr 19/2006 ss. 10; *Zasada społecznej gospodarki rynkowej*, rozdział w: D. Dudek (red.), *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, W-wa 2009 ss. 28; *Zakładowy Fundusz Świadczeń Socjalnych. Kompendium*, Zamość 2011, ss. 84, (współautor I. Chwesiuk – wkład własny w przygotowanie opracowania oceniam na 60%); *Ustawa o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych. Komentarz praktyczny*, Zamość 2013, ss. 94, (współautor I. Chwesiuk - wkład własny w przygotowanie opracowania oceniam na 60%); *Protection of competition at the market as a guarantee for freedom of economic activities in Poland and the European Union*, w: G. Dammacco, B. Sitek, B. Uricchio (red.), *Integrazione e politiche di vicinato. Nuovi diritti e nuove economie*, Bari 2012; *Protection of competition at the market as a guarantee for freedom of economic activities in Poland and the European Union*, w: L. Dufalova et. alt. (red.), *Communication as a Measure of Protection and Limitation of Human Rights. Information in Relation to Human Rights*,

Bratislava 2013, ss. 7; *Wolność gospodarcza i jej ograniczenia – zagadnienia podstawowe* – w: „Cywilizacja” nr 41/2012, ss. 7; *Wolność gospodarcza i odpowiedzialność – regulacja konstytucyjna a nauczanie społeczne Kościoła*, rozdział w: M. K. Szpakowski (red.), *Kościół katolicki w Polsce. Organizacja, zarządzanie, funkcje społeczne*, Zamość 2013, ss. 15.

W artykule opublikowanym w kwartalniku „Cywilizacja” w 2006 r. zaprezentowałem aktualny wówczas stan moich badań nad istotą społecznej gospodarki rynkowej, stanowiącej podstawę ustroju gospodarczego III RP. Rozważania te znalazły zdecydowane rozwinięcie w rozdziale monografii opracowanej pod redakcją Prof. Dariusza Dudka, *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej* z 2009 r.. Na blisko trzydziestu stronach zaprezentowałem zarówno moje wnioski dotyczące istoty społecznej gospodarki rynkowej, ordoliberalne pryncypia tej koncepcji, jak i analizę unormowania zawartego w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. Ważną część tej publikacji stanowi również analiza granic interwencjonizmu w warunkach społecznej gospodarki rynkowej. Społeczna gospodarka rynkowa, zwłaszcza zaś jej zasadniczy filar – wolność gospodarcza, była również przedmiotem analizy w artykule *Wolność gospodarcza i jej ograniczenia – zagadnienia podstawowe* z 2012 r. Omówiłem w nim podstawowe problemy związane z ograniczaniem tej wolności na gruncie Konstytucji RP.

Z kolei w języku angielskim opublikowana została praca dotycząca istoty ochrony konkurencji i jej roli gwaranta wolności gospodarczej, zarówno na płaszczyźnie prawodawstwa krajowego, jak i europejskiego. Artykuł *Protection of competition at the market as a guarantee for freedom of economic activities in Poland and the European Union*, z uwagi na pewne perturbacje związane z publikacją materiałów pokonferencyjnych z Taranto, z konferencji z 2010 r. *X Human Rights Conference - Integrazione e politiche di vicinato. Nuovi diritti e nuove economie*, na którą przygotowałem referat o takim samym tytule, został opublikowany dwukrotnie: także w publikacji wydanej w Bratysławie na Słowacji w 2013 r. pt. *Communication as a Measure of Protection and Limitation of Human Rights. Information in Relation to Human Rights*.

W rozdziale monografii dotyczącej organizacji i funkcji Kościoła katolickiego w Polsce, zatytułowanym *Wolność gospodarcza i odpowiedzialność – regulacja*

konstytucyjna a nauczanie społeczne Kościoła, wykazałem z kolei zbieżność poglądów wyrażanych w Katolickiej Nauce Społecznej, zwłaszcza zaś w papieskich encyklikach społecznych oraz poglądów prezentowanych przez ordoliberalów niemieckich, których koncepcja społecznej gospodarki rynkowej leży u podstaw ustroju gospodarczego III RP. Zbieżność ta widoczna jest w szczególności na płaszczyźnie rozumienia wolności jako „wolności do”, bezpośrednio powiązanej z odpowiedzialnością.

Spraw społecznych, będących również efektem aktywnej roli państwa w warunkach społecznej gospodarki rynkowej, dotyczą dwie publikacje z zakresu zbiorowego prawa pracy (współautor: I. Chwesiuk) - *Zakładowy Fundusz Świadczeń Socjalnych. Kompendium*, Zamość 2011, i *Ustawa o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych. Komentarz praktyczny*, Zamość 2013. Praca wydana w 2011 r. stanowi kompendium skierowane do pracodawców i osób zajmujących się w zakładach pracy rozdzielaniem środków zgromadzonych na rachunku zakładowego funduszu świadczeń socjalnych. Z kolei praca z 2013 r. jest komentarzem praktycznym do przepisów nie tylko ustawy o zakładowym funduszu świadczeń socjalnych, ale także przepisów podatkowych, prawa ubezpieczeń społecznych i Karty Nauczyciela, bezpośrednio powiązanych z funduszem. Obie publikacje cieszą się znaczącą popularnością wśród pracodawców, do których trafiło łącznie ponad 2,5 tys. ich egzemplarzy.

5.2. *Problematyka konstytucyjnych podstaw relacji państwo-kościół i inne związki wyznaniowe*

Badania nad konstytucyjną regulacją stosunków Państwo-Kościół oraz ochroną wolności sumienia i religii zostały uwieńczone następującymi 8 publikacjami: *Podstawy regulacji stosunków Państwo-Kościół w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Włoskiej. I fondamenti della regolazione delle relazioni Stato-Chiesa nella Repubblica di Polonia e nella Repubblica Italiana*, Lublin 2010, ss. 218 (współredaktorzy D. Dudek i P. Stanisław – mój wkład w redakcję naukową publikacji oceniam na 40%); *Autonomia i współdziałanie w relacjach państwa i Kościoła jako standardy państwa prawa*, w: P. Czarnek, D. Dudek, P. Stanisław (red.), *Podstawy regulacji stosunków Państwo-Kościół ...*, ss. 12; Tłumaczenie i przekład na j. włoski i j. polski 11 streszczeń w: P. Czarnek, D. Dudek, P. Stanisław (red.),

Podstawy regulacji stosunków Państwo-Kościół w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Włoskiej..., ss. 29 (tłumaczenie i przekład we współpracy z dr Raffaello Desina z Uniwersita degli Studi di Bari we Włoszech – mój wkład oceniam na 60%); *Współdziałanie państwa i Kościoła w profilaktyce demoralizacji młodzieży*, w: A. Balicki, T. Guz, W. Lis (red.), *Szkoła, Edukacja i Wychowanie*, Lublin 2010, ss. 17, (współautor J. Burzawa – mój wkład w powstanie artykułu oceniam na 50%); *Krzyż w szkole – w kontekście wolności i praw rodziców i dzieci*, w: P. Czarnek, M. Dobrowolski (red.), *Rodzina jako podmiot prawa*, Zamość 2012, ss. 13, *Konstytucyjne granice wolności twórczości artystycznej w kontekście prawa do ochrony uczuć religijnych*, w: F. Ciepły (red.), *Odpowiedzialność karna artysty za obrazę uczuć religijnych*, W-wa 2014, ss. 10; *Problem rozumienia wolności w kontekście sporu o treść wolności religijnej*, złożone do druku w publikacji przygotowywanej po XI Sympozjum Prawa Wyznaniowego w Lublinie.

Monografia *Podstawy regulacji stosunków Państwo-Kościół w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Włoskiej. I fondamenti della regolazione delle relazioni Stato-Chiesa nella Repubblica di Polonia e nella Repubblica Italiana* jest opracowaniem dwujęzycznym, polsko-włoskim, w którym opublikowane zostały artykuły wybitnych przedstawicieli polskiego prawa wyznaniowego, takich jak m.in. ks. Prof. J. Krukowski i ks. Prof. H. Misztal, konstytucjonalistów KUL oraz przedstawicieli włoskiej nauki prawa z Uniwersytetu degli Studi w Bari, na czele z Prof. G. Dammacco. Dodatkowym walorem publikacji jest fakt, iż każdy artykuł opatrzone jest obszernym streszczeniem przełożonym na drugi język – artykuły polskie mają streszczenie w j. włoskim i odwrotnie – co pozwala na jej stosunkowo łatwe zastosowanie tak w Polsce, jak i we Włoszech. Tłumaczenie i przekład streszczeń na język polski i włoski jest autorstwem moim i dra R. Dessiny z Uniwersytetu w Bari. Monografia jest pokłosiem konferencji międzynarodowej zorganizowanej przez Katedrę Prawa Konstytucyjnego KUL Jana Pawła II w dniu 24 kwietnia 2009 r. z okazji 20-lecia „ustaw majowych” i dotyczy zasadniczych regulacji stosunków Państwo-Kościół w polskiej ustawie zasadniczej, konkordacie i ustawach wyznaniowych z maja 1989 r. w kontekście analogicznych rozstrzygnięć prawnych na gruncie włoskim.

W tej właśnie monografii opublikowany został także artykuł mojego autorstwa pt. *Autonomia i współdziałanie w relacjach państwa i Kościoła jako standardy państwa prawa*. Wykazuję w nim, że o ile autonomia i niezależność w relacjach organizacji państwowej i organizacji religijnej są bezwzględnym wymogiem (postulatem) formalnym państwa prawa, o tyle współdziałanie tych podmiotów dla dobra człowieka i dobra wspólnego, z racji przenikania się obydwu rzeczywistości – państwowej i kościelnej (religijnej) – jest koniecznym postulatem materialnym państwa prawa. W tej sytuacji zarówno autonomia jak i współdziałanie są dwoma komplementarnymi i niezbędnymi elementami konstytucyjnej zasady regulującej stosunki państwa, kościołów i innych związków wyznaniowych w państwie prawa.

Problematykę współdziałania państwa i Kościoła dla dobra człowieka i dobra wspólnego uszczegóławia analiza przeprowadzona w artykule napisanym wspólnie z ks. dr. Januszem Burzawą pt. *Współdziałanie państwa i Kościoła w profilaktyce demoralizacji młodzieży*. Z kolei pozostałe trzy artykuły: *Konstytucyjne granice wolności twórczości artystycznej w kontekście prawa do ochrony uczuć religijnych*, *Krzyż w szkole – w kontekście wolności i praw rodziców i dzieci* oraz *Problem rozumienia wolności w kontekście sporu o treść wolności religijnej* dotyczą już problemu treści wolności religijnej. Wykazuję w nich przede wszystkim bezzasadność redukcji wolności religijnej wyłącznie do jej aspektu negatywnego „wolności od”. Wskazuję również na brak uzasadnienia dla uprzywilejowywania wolności twórczości artystycznej i wolności słowa kosztem właśnie wolności religijnej i związanego z nią prawa do ochrony uczuć religijnych. Pierwsza i trzecia z wymienionych publikacji powstała na bazie referatów wygłoszonych podczas ogólnopolskich konferencji i sympozjów zorganizowanych w KUL nt. *Sztuka czy bluźnierstwo? Wolność w sztuce a obraza uczuć religijnych* (12 kwietnia 2013 r. w Lublinie – organizator Katedra Prawa Karnego i Postępowania Karnego) oraz *Aktualne problemy wolności myśli, sumienia i wyznania* (XI Ogólnopolskie Sympozjum Prawa Wyznaniowego, Lublin 14-17 maja 2014 r. – organizator Katedra Prawa Wyznaniowego i Polskie Towarzystwo Prawa Wyznaniowego).

5.3. *Teoria prawa i filozofia prawa w aspekcie konstytucyjno-prawnym*

Studia z zakresu teorii prawa i filozofii prawa w aspekcie konstytucyjno-prawnym zwieńczone zostały następującymi 6 publikacjami: *Analiza zasady demokratycznego państwa prawnego. Geneza i konsekwencje obowiązywania*, w: D. Dudek, A. Janicka, W. Sz. Staszewski, *Ius et Veritas. Księga poświęcona pamięci Michała Staszewicza*, Lublin 2003, ss. 15; „Cywilizacja” nr 12/2005 *O prawo godziwe*, ss. 256 (mój wkład w prace komitetu redakcyjnego tego numeru kwartalnika oceniam na 25%); *Zasada państwa prawa*, rozdział w: D. Dudek (red.), *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej*, W-wa 2009, ss. 38; *Zasada równości wobec prawa*, rozdział w: D. Dudek (red.), *Zasady ustroju ...*, W-wa 2009, ss. 10; *Domniemanie konstytucyjności prawa jako wymóg bezpieczeństwa prawnego. Uwagi na marginesie książki Jadwigi Potrzezsch „Bezpieczeństwo prawne z perspektywy filozofii prawa”*, w: „Prawo i Więź” nr 2(8) LATO 2014, ss. 20; *Państwo prawa, czy „państwo sędziów” - w sprawie bezpieczeństwa prawnego*, w: „Prawo i Więź” nr 3(9) JESIEŃ 2014, ss. 15.

Pierwsze dwie wymienione powyżej pozycje opublikowane zostały jeszcze przed uzyskaniem stopnia doktora nauk prawnych. Z kolei opracowania nt. zasady państwa prawa i zasady równości wobec prawa stanowią odrębne rozdziały w monografii pod red. Prof. D. Dudka *Zasady ustroju III Rzeczypospolitej Polskiej* wydanej przez Wolters Kluwer w 2009 r. W pracach tych obszernie i kompleksowo omówione zostały te dwie naczelne zasady ustroju na gruncie Konstytucji RP z 1997 r. Obie te publikacje, zwłaszcza zaś studia nad klauzulą generalną państwa prawa ujęte na 38 stronach, akcentujące szczególnie materialne i kompleksowe ujęcie państwa prawa, są kontynuacją i zwieńczeniem analiz rozpoczętych w rozprawie doktorskiej obronionej w 2006 r. pt. *Zasady państwa prawnego i sprawiedliwości społecznej w praktyce ustrojowej III Rzeczypospolitej Polskiej*.

Dwie kolejne ze wskazanych powyżej prac należą do najnowszego mojego dorobku naukowo-badawczego i zostały opublikowane w ukazującym się od 2012 r. kwartalniku naukowym „Prawo i Więź”. Obie poświęcone zostały zagadnieniu pewności prawa i bezpieczeństwa prawnego. W pracy pt. *Domniemanie konstytucyjności prawa jako wymóg bezpieczeństwa prawnego. Uwagi na marginesie książki Jadwigi Potrzezsch*

„*Bezpieczeństwo prawne z perspektywy filozofii prawa*” analizuję i jednocześnie uzasadniam konieczność utrzymywania mocy prawnej i obowiązującej przepisów sprzecznych z konstytucją do czasu stwierdzenia ich niekonstytucyjności przez Trybunał Konstytucyjny lub też do czasu wejścia w życie orzeczenia TK o ich niekonstytucyjności, w oparciu o kompleksowe i szeroko cytowane rozważania J. Potrzeszcz na temat bezpieczeństwa prawnego z perspektywy filozofii prawa. Z kolei artykuł *Państwo prawa, czy „państwo sędziów” - w sprawie bezpieczeństwa prawnego*, stanowiący kontynuację tych rozważań, jest jednocześnie głosem krytycznym wobec koncepcji derywacyjnej wykładni prawa obserwowanej w orzeczeniach cytowanych w tej publikacji. Koncepcja derywacyjnej wykładni prawa, redukująca wykładnię językową wyłącznie do jednej z trzech komplementarnych dyrektyw wykładni prawa, godzi w moim przekonaniu w bezpieczeństwo prawne adresatów norm prawnych, zwłaszcza na płaszczyźnie prawa podatkowego i prawa ubezpieczeń społecznych.

5.4. *Problematyka konstytucyjnego unormowania praw rodziny*

Badanie z zakresu konstytucyjnego unormowania praw rodziny zostały zwieńczone następującymi 5 publikacjami: *Ekonomiczne prawa rodziny*, w: „Cywilizacja” nr 20/2007, ss. 8; *Rodzina w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, w: „Cywilizacja” nr 34/2010, ss. 17 (współautor M. Dobrowolski – mój wkład w powstanie artykułu oceniam na 50%); *Karcenie małoletnich w świetle Konstytucji RP*, w: F. Ciepły (red.), *Prawne aspekty karcenia małoletnich*, W-wa 2011, ss. 12; *Rodzina jako podmiot prawa*, Zamość 2012, ss. 174 (współredaktor M. Dobrowolski – mój wkład w redakcję naukową monografii oceniam na 50%); *Przegląd polskiej polityki prorodzinnej*, w: P. Czarnek, M. Dobrowolski (red.), *Rodzina jako podmiot prawa*, Zamość 2012, ss. 17 (współautor R. Weremczuk – mój wkład w powstanie artykułu oceniam na 65%).

Problematyka praw rodziny na gruncie Konstytucji RP podnoszona jest w moich opracowaniach głównie przez pryzmat kryzysu rodziny, a przez to kryzysu społeczeństwa, w jakim od kilkunastu lat coraz bardziej się znajdujemy. Przyczyny tego kryzysu są wieloaspektowe. Niewątpliwie składają się na nie czynniki ekonomiczne i

prawne, czemu poświęciłem artykuł *Ekonomiczne prawa rodziny* oraz po części także opracowanie pt. *Rodzina w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, którego współautorem jest M. Dobrowolski.

W artykule *Karcenie małoletnich w świetle Konstytucji RP* koncentruję swoją uwagę na analizie konstytucyjnych podstaw ustawy z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (tzw. ustawy „antyklapsowej”) wykazując, że zagadnienie karcenia małoletnich nie ma bezpośredniej i jednoznacznej regulacji konstytucyjnej, a w szczególności nie odnosi się do niego art. 40 Konstytucji RP ustanawiający zakaz poniżającego traktowania i stosowania kar cielesnych. Istnieje bowiem zasadnicza różnica pomiędzy karceniem i karaniem – karcenie bywa w skrajnych przypadkach ostatecznym środkiem wychowawczym i nie może być w takim ujęciu traktowane jak zwykła, podlegająca bezwzględnej, absolutnie koniecznej i przykładowej penalizacji przemoc w rodzinie. Artykuł ten powstał na bazie referatu wygłoszonego podczas ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej w KUL nt. *Kontratyp karcenia małoletnich* (15 marca 2010 r. w Stalowej Woli).

Badania nad problematyką prawnorodzinną wieńczy monografia współredagowana z M. Dobrowolskim pt. *Rodzina jako podmiot prawa*, w której swe artykuły dot. praw rodziny publikują m.in. przedstawiciele prawa cywilnego, karnego, prawa Unii Europejskiej i konstytucjonaliści. U założeń tej publikacji leży wola wniesienia wkładu w dyskusję na temat kryzysu rodziny, którego wyznacznikami są przede wszystkim wzrost liczby rozwodów i wzrost liczby dzieci urodzonych w związkach pozamałżeńskich, a przede wszystkim radykalne zmniejszenie się liczby urodzeń, co prowadzi do powiększania sfery patologii społecznych, obniżenia podatkowych dochodów państwa, czy rosnącego deficytu w budżecie ZUS. Dyskusja ta musi bowiem doprowadzić do odpowiedzi na pytania o możliwość odwrócenia niekorzystnych trendów, czyli pytania o kształt tzw. polityki prorodzinnej. Temu też poświęcony jest artykuł pt. *Przegląd polskiej polityki prorodzinnej* napisany we współpracy z R. Weremczukiem.

5.5. Prawo wyborcze

Studia z zakresu prawa wyborczego zostały zwieńczone następującymi 3 publikacjami: *Środki masowego przekazu a realizacja konstytucyjnych zasad suwerenności narodu i reprezentacji politycznej*, w: „Cywilizacja” nr 9/2004, ss. 10; *Glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 8 września 2011 r. (sygn. akt I ACz 708/11)* – „Prawo i Więź” nr 1(1) JESIEŃ 2012, ss. 12; *Wybór wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w ponownym głosowaniu: analiza projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks wyborczy*, w: M. Paździor, B. Szmulik (red.), *Ewolucja demokracji przedstawicielskiej w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, Lublin 2013, ss. 10.

Pierwszy z wymienionych artykułów, poświęcony wpływowi mediów na akty wyborcze podejmowane przez suwerenne społeczeństwo, opublikowany został jeszcze przed uzyskaniem stopnia doktora nauk prawnych. Kolejne dwa opracowania – glosa w czasopiśmie „Prawo i Więź” oraz artykuł w publikacji nt. demokracji przedstawicielskiej w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, są efektem praktycznych doświadczeń prawniczych związanych z wyborami na urząd Wójta i Burmistrza. W *Glosie do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 8 września 2011 r. (sygn. akt I ACz 708/11)* krytycznie ustosunkowałem się do stanowiska sądu, zgodnie z którym pod rządami ustawy z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza, prezydenta miasta (j.t. Dz. U. z 2010 r. nr 176 poz. 1191) oraz ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. - Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw (j.t. Dz. U. z 2010 r., Nr 176, poz. 1190) dopuszczalna była aktualizacja spisu wyborców w okresie pomiędzy pierwszą, a drugą turą wyborów wójta, burmistrza prezydenta miasta, i dotyczy to również sytuacji wpisywania osób na ich wniosek z uwagi na miejsce zamieszkania. Moje krytyczne uwagi odnoszą również do stanowiska sądu, zgodnie z którym niezgodne z zasadą równości wyborów było aktualizowanie stałego rejestru wyborców pomiędzy dwiema turami wyborów poprzez wpisywanie do niego wyłącznie tych wyborców, którzy w czasie pierwszej tury umieszczeni byli w spisie wyborców innej gminy, w której pierwsze głosowanie zakończyło się wyborem wójta. Takie stanowisko sankcjonuje bowiem patologiczne zjawisko występujące w każdym

wyborach samorządowych, a polegające na świadomym przemieszczaniu się części elektoratu pomiędzy pierwszą i drugą turą głosowania po to tylko, by poprzeć zaprzyjaźnionego kandydata na wójta, który kandyduje w innej gminie, aniżeli gmina miejsca faktycznego zamieszkiwania tegoż elektoratu.

W oparciu o doświadczenia wynikające także z orzecznictwa sądów powstał konsultowany przeze mnie i złożony w Sejmie przez grupę posłów projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks wyborczy (druk sejmowy nr 318), którego celem jest nowelizacja przepisów wyborczych w taki sposób, aby druga tura wyborów na urząd Wójta, Burmistrza i Prezydenta Miasta odbywała się na podstawie spisu wyborców sporządzonego w celu przeprowadzenia pierwszej tury wyborów, przy dopuszczeniu aktualizacji rejestru i spisu wyborców pomiędzy dwiema turami wyborów wyłącznie o osoby, które w tym czasie ukończyły 18 rok życia i nabyły przez to czynne prawo wyborcze. Aprobującej analizie tego projektu poświęciłem artykuł *Wybór wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w ponownym głosowaniu: analiza projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks wyborczy*.

5.6. *Inne publikacje*

Na pozostałe publikacje składają się hasła encyklopedyczne i leksykonowe, opracowania biograficzne, a także kilkanaście artykułów o charakterze popularno-naukowym.

Hasła encyklopedyczne mojego autorstwa zostały opublikowane w „Encyklopedii Katolickiej” wydawanej od lat 70-tych przez Towarzystwo Naukowe KUL. Łącznie opublikowane zostały 4 hasła z zakresu prawa konstytucyjnego: *Monarchia (aspekt prawny)*, w: „Encyklopedia Katolicka”, Lublin 2009, t. XIII, ss. 5 (ilość stron w formacie A4), TNR 12); *Naród (aspekt prawny)*, w: „Encyklopedia Katolicka”, Lublin 2009, t. XIII, ss. 4; *Odpowiedzialność prawna*, w: „Encyklopedia Katolicka”, Lublin 2010, t. XIV, ss. 6 oraz *Trybunał – w Polsce*, w: „Encyklopedia Katolicka”, Lublin 2013, t. XIX, ss. 4.

Ponadto hasła encyklopedyczne mojego autorstwa opublikowane zostały także w wydanej przez Wolters Kluwer w Warszawie w 2010 r. „Encyklopedii Samorządu Terytorialnego” pod red. K. Miaskowskiej-Daszkiewicz i B. Szmulika. Łącznie opublikowanych zostało 6 haseł: *Diety radnych*, ss. 5; *Kontrola działalności jednostek samorządu terytorialnego*, ss. 4; *Oświadczenia o stanie majątku*, ss. 5; *Euroregion*, ss. 2; *Gminne Centrum Informacji*, ss. 1 oraz *Powiatowy Urząd Pracy*, ss. 5.

Z kolei hasła leksykonowe zostały opublikowane w wydany przez C. H. Beck w Warszawie w 2008 r. „Leksykonie Obywatela” pod red. S. Serafina i B. Szmulika. Łącznie opublikowanych zostało 5 haseł: *Państwo prawa*, ss. 8; *Spoleczna gospodarka rynkowa*, ss. 6; *Obwodowe Komisje Wyborcze. Okręgowe Komisje Wyborcze. Państwowa Komisja Wyborcza*, ss. 2; *Wybory na urząd Prezydenta*, ss. 4 oraz *Wybory parlamentarne*, ss. 4

Sporządziłem również opracowania biograficzne Prof. Edwarda Dubanowicza, opublikowane w trzech pozycjach książkowych: A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2008, s.s. 14; A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik (red.), *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, s.s. 6 oraz w: A. Szmyt, P. Sarnecki, R. Mojak (red.), „Konstytucjoniści polscy 1918-2011”, W-wa 2012, ss. 6. Opracowałem także artykuł biograficzny Prof. A. Bergera opublikowany w: A. Szmyt, P. Sarnecki, R. Mojak (red.), „Konstytucjoniści polscy 1918-2011”, W-wa 2012, ss. 4. Z kolei w księdze pod red. A. Dębińskiego *et alt.* (red.), *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, Lublin 2008, opublikowany został artykuł mojego współautorstwa pt. *Katedra Prawa Konstytucyjnego*, ss. 29 (współautorzy D. Dudek, A. Gajewska, I. Grądzka – mój wkład w powstanie artykułu oceniam na 35%).

Mój dorobek uzupełniają artykuły o charakterze popularno-naukowym publikowane przede wszystkim w kwartalniku „Cywilizacja”, a także w czasopiśmie „Civitas Christiana” i w tygodniku „Niedziela”, o następujących tytułach: *Tożsamość prawna III Rzeczypospolitej Polskiej, czyli kilka refleksji nad ciągłością państwa i prawa*, w: „Cywilizacja” nr 12/2005; *Granice wolności słowa w pracy dziennikarskiej*, w:

„Cywilizacja” nr 24/2008 (współautor R. Bielecki); *W sprawie testamentu życia i eutanazji na Eluanie Englaro*, w „Cywilizacja” nr 31/2009 (współautor S. Zawisłak); *Zadania Senatu w zakresie łączności z Polakami za granicą*, w „Cywilizacja” nr 32/2010; *Prawo czy śmietnik bezprawia?*, w: „Cywilizacja” nr 36/2011; *Nowe wydanie doktryny ograniczonej suwerenności*, w: „Cywilizacja” nr 40/2012; *Władza publiczna w Polsce – ograniczona, czy onnipotentna?*, w: „Cywilizacja” nr 44/2013; *W obronie wolności religijnej*, w: „Civitas Christiana” nr 3(10) z 2014; *W sprawie raportu komitetu ONZ nt. pedofilii w Kościele*, w: „Niedziela” nr 8/2014.

Lublin, 10 listopada 2014 r.

